

**ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ
ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ**

Вступаючи до закладу соціального обслуговування (геріатричного пансіонату) людина похилого віку зіштовхується з певними проблемами, які мають міжособистісний характер. Потрапляючи в нове середовище життєдіяльності людині похилого віку досить важко адаптуватися до нових умов життєдіяльності, прийняти нові правила, традиції, які існують в геріатричному пансіонаті. Вона відчуває себе самотньою і нікому непотрібною, тому велика роль в умовах геріатричного пансіонату відводиться взаємодії нової людини з неформально існуючою мікрогрупою, членами якої є мешканці пансіонату. У людини похилого віку виникають труднощі із налагодженням нових контактів із мешканцями пансіонату, це пояснюється психологічними особливостями даної вікової групи: вона з одного боку прагне налагоджувати нові стосунки із існуючою мікрогрупою, проте досить сильно боїться бути незрозумілою і неприйнятною її членами. Тому, питання міжособистісної взаємодії в умовах геріатричного пансіонату досить гостро постає для соціальних працівників.

Актуальність порушеної проблеми полягає в тому, що в закладах соціального обслуговування, геріатричних пансіонатах, приділяється неналежна увага зі сторони соціального педагога чи психолога щодо вирішення конфліктів між мешканцями геріатричних пансіонатів та створенні позитивної атмосфери в новому середовищі життєдіяльності. Досить часто на існування міжособистісних конфліктів між мешканцями пансіонату не звертають уваги соціальні працівники, що знаходить своє відображення на негативному адаптивному процесі людини похилого віку до умов геріатричного пансіонату. Велика роль в умовах геріатричного пансіонату відводиться соціальному працівникові: від його здатності

застосувати свої професійні знання у роботі з особливою категорією населення – людьми похилого віку.

Дослідженням проблем людей похилого віку займалися такі науковці, як Г. С. Абрамова, М. Д. Александрова, Л. І. Анциферова, Ю. С. Авербух, Н. Ф. Дементьєва, Л. А. Котова, О. В. Краснова.

Вагомий внесок у вивчення проблеми людей похилого віку зробили українські наукові школи О. Богомольця, І. Мечникова, В. Фролькіса, які досліджували впливи соціальних, психологічних та біологічних чинників на особистість людини похилого віку.

Мета статті полягає в аналізі міжособистісних стосунків у мешканців геріатричних пансіонатів.

Відповідно до мети нами окреслено такі *завдання*:

1. Проаналізувати типи взаємодії людини похилого віку з мешканцями закладу соціального обслуговування;
2. обґрунтувати роль соціального педагога щодо створення позитивної міжособистісної взаємодії між людьми похилого віку в умовах геріатричного пансіонату.

Об'єктом є процес міжособистісної взаємодії між мешканцями закладу соціального обслуговування.

Предметом є особливості роботи соціального педагога щодо налагодження позитивної взаємодії між мешканцями пансіонату.

Геріатричні пансіонати, які забезпечують медичне і соціально-побутове обслуговування, стають незамінними для такої категорії населення, яка відчула погіршення фізичного і психічного здоров'я, зниження фізичних можливостей, здібності до самообслуговування, потребу в різних формах суспільної опіки.

Аналізуючи соціальне середовище (заклад соціального обслуговування), в якому перебуває суб'єкт, можемо визначити певні аспекти функціонування життєдіяльності у геріатричному пансіонаті, а саме:

- медичний – спрямований на оптимізацію та підтримування стану здоров'я;
- психологічний – нормалізація та стабілізація психологічних процесів, що виникли внаслідок переїзду до будинку-інтернату;
- соціальний – підтримання та встановлення стосунків із суб'єктами геріатричного пансіонату, що сприяє позитивному міжособистісному спілкуванню як умови успішної адаптації до нових умов життєдіяльності.

Проаналізуємо складники кожного з аспектів, зокрема, трьох аспектів життєдіяльності в геріатричному пансіонаті (рис. 1.) (медичний, психологічний, соціально-педагогічний), що визначають адаптаційні процеси людей похилого віку в умовах нового соціального середовища.

Рис. 1. Аспекти життєдіяльності в геріатричному пансіонаті

Від організації життєдіяльності закладу соціального обслуговування (вміщуваність, розташування, обладнання, ставлення персоналу, організація культурних заходів, медична допомога, ступінь контактів мешканців із зовнішнім світом тощо) залежить стан фізичного і психічного здоров'я людини похилого віку.

При неуспішному функціонуванні одного з аспектів життєдіяльності порушується цілісність уявлення особистості про пансіонат, що негативним чином впливає на особистість і, як наслідок, призводить до замкнутості, небажання встановлювати доброзичливі стосунки і, зрештою, до дезадаптації особистості. Кожен із аспектів має свої особливості, які певним чином впливають на життєдіяльність людини похилого віку.

Медичний аспект включає в себе: первинний огляд пацієнта; встановлення діагнозу та оцінку стану здоров'я; надання медичних рекомендацій щодо поліпшення стану здоров'я; безпосереднє лікування.
Психологічний аспект: надання екстреної психологічної допомоги; діагностика психологічних процесів; корекція виявлених порушень; профілактика різних соціально-психологічних депривацій.

Головний аспект – *соціально-педагогічний*, який включає: діяльність людини похилого віку з соціального навчання (засвоєння нових соціальних знань про соціум, середовище життєдіяльності); міжособистісні стосунки (нові умови, правила, норми, цінності групи); комунікацію (формування соціальних умінь і навичок, необхідних для позитивного входження в нове соціальне середовище, саморозвиток і самовдосконалення умінь і навичок). Даний аспект визначає особливість адаптації літньої людини до нового соціального середовища. Спілкування є головним та пріоритетним механізмом адаптації та основою розвитку будь-якої особистості, оскільки, спілкуючись, люди похилого віку збагачують один одного інтелектуально, для них ідеал розвитку особистості стає різностороннім, гармонійним, а приклади його досягнення більш наочними.

На нашу думку варто звернути увагу на міжособистісні стосунки між мешканцями пансіонату. Оскільки міжособистісна взаємодія між людьми похилого віку є тією ланкою, яка передбачає перенесення центру орієнтації з предметної сфери на особистість суб'єкта, вони надають діяльності перетворюючий характер та надихають на спілкування. Діяльність,

спілкування, стосунки як засоби соціально-педагогічної діяльності реалізуються не окремо, а послідовно та комплексно.

Дослідження людини похилого віку як суб'єкта багатоаспектних соціальних процесів життєдіяльності потребує визначення основних властивостей адаптаційних процесів, які відбуваються в геріатричному пансіонаті. Від того, який характер мають ці процеси (позитивний чи негативний), буде залежати подальший розвиток адаптаційних можливостей геріатричного пансіонату та суб'єкта життєдіяльності.

Одним із аспектів прояву адаптаційних процесів є взаємодія людини похилого віку з соціальним середовищем. О. А. Вороніна [7, с. 22-26.] виокремлює чотири типи взаємодії: змагання, конфлікт, пристосування (адаптація) й асиміляція. Змагання нею розглядається як одна із форм боротьби за існування, яка часто проявляється підсвідомо і переходить у конфлікт, коли набуває свідомих дій. Конфлікти переходять у пристосування, адаптацію і завершуються асиміляцією – взаємопроникненням. Одним із складних явищ життєдіяльності в геріатричному пансіонаті на етапі адаптації є міжособистісні конфлікти, які є досить поширеним явищем у будинку-інтернаті, та й визначають особливість адаптаційного процесу.

Міжособистісні конфлікти – це повсякденне явище життєдіяльності в будинку для людей похилого віку, оскільки в такі будинки-інтернати потрапляють, як правило, люди із важкою життєвою долею та ті, що старіють за "невдалим" типом (Е. Еріксон) [8] або страждають від колишніх психічних травм, наслідки яких виявляються відчутні до цього часу.

Таким чином, літня людина створює навколо себе конфліктне середовище і сама стає його жертвою. Вона потрапляє в замкнуте коло: невротичний стан – конфлікт – новий невротичний стан, породжений конфліктом. Самостійно людина з цього кола вийти не може, їй необхідна кваліфікована допомога соціального працівника.

При розробці концепції такої допомоги необхідно враховувати як своєрідність суб'єкта конфліктної дії – літню людину, так і своєрідність

конфліктів, що виникають у будинку-інтернаті.

На нашу думку, певним показником нормальної адаптації є прояв комунікативних здібностей, оскільки адаптаційні процеси не проходять ізольовано, а завжди знаходять своє відображення в певній групі людей, яких об'єднує спілкування. Отже, одним із проявів соціальних аспектів життєдіяльності в геріатричному пансіонаті є комунікативна діяльність.

Доцільно, на наш погляд проаналізувати особливості спілкування та міжособистісні стосунки в неформальній групі. Необхідність створювати для людей літнього віку спеціальні умови, організовувати коло спілкування пов'язана з тим, що в цьому віці через певні обставини (хвороби, смерть друзів, переїзди) звужується коло людей, з якими людина спілкувалася раніше. Тому розширення та поглиблення спілкування стає головною умовою адаптації у людей похилого віку. Питання формування особистісних контактів ускладнюється тим, що багато літніх людей відчують комунікативні труднощі.

Ми поділяємо погляди К. А. Страшникової, яка підкреслює, що при зовнішніх контактах люди похилого віку не завжди готові налагоджувати нові знайомства і не завжди в цьому є пряма необхідність. Чимало з них пристосовуються до самотності і задовольняються поверховими формами спілкування. Психологи доводять, що існує специфіка взаємодії людей похилого віку між собою. Так, вони намагаються уникати розчарування в знайомстві, бачать дрібні деталі поведінки інших, які часто не відповідають їх ідеалізованому еталону. Люди похилого віку бояться бути незрозумілими, уникають розчарувань та емоційних потрясінь, невдач у спілкуванні, хоча потім від цього й страждають [9, с. 14-17.].

Найбільш прийнятний при комунікативних труднощах психологічний вплив на людину забезпечує група. Намагання розширити коло спілкування та модернізувати комунікативні навички людей похилого віку будуть ефективними, якщо в групах спілкування чи в дискусійних групах, людина сама буде виявляти активність (не тільки отримуватиме інформацію, але й

виступатиме її носієм). Взаємодія людей похилого віку між собою має свою специфіку: розчарування в нових знайомих, (помічають певні деталі в поведінці інших, які не відповідають їх ідеалізованому еталону); страх бути неприйнятими; побоювання розчарувань та емоційних потрясінь; труднощі в спілкуванні.

Ми розглядаємо спілкування не тільки як одну з умов успішної адаптації, але й як соціально-психологічну реабілітацію в новому соціальному середовищі. У цьому випадку спілкування виступає не як природна потреба людини похилого віку, а як штучно організована і спеціально вибудувана. Тому вагомою в умовах геріатричного пансіонату стає робота соціального педагога, яка сприяє оптимізації процесу спілкування. Соціальний педагог проводить певні заходи, які цілеспрямовані чи опосередковані (психологічні тренінгові групи та дискусійні групи в умовах дозвіллевих заходів, роботи міні-клубів за інтересами). Такі соціально-реабілітаційні форми роботи спрямовані на оптимізацію взаємостосунків, адаптацію до життєвої ситуації за рахунок активізації особистісних ресурсів, усунення девіацій у психо-соціальному статусі літньої людини, на набуття соціальних навичок та оволодіння новими моделями поведінки, які необхідні для гармонійного розвитку в мікросоціумі стаціонарної установи. Одна із таких форм роботи – гра в шахи, яка знаходить прихильників серед мешканців пансіонату з обмеженими фізичними можливостями. Широкого розповсюдження в життєдіяльності людей похилого віку, особливо жіночої статі, набуває в'язання, вишивання. Серед мешканців пансіонату є люди, які вміють гарно малювати. Престижною, на погляд мешканців пансіонату, є робота в лікувально-виробничій майстерні, де шиють одяг для мешканців геріатричного пансіонату. Саме така форма роботи дозволяє людині відчути корисність іншим людям. Як переконають досвід роботи та спостереження, до кожної форми роботи люди похилого віку ставляться з великою відповідальністю.

Соціальний статус суб'єкта життєдіяльності має багато складників, але найбільш важливими є: спілкування з оточенням та повсякденна індивідуальна діяльність. Тому комплекс заходів доцільно розробляти з урахуванням важливості цих двох складників. Для людини похилого віку, яка включається в діяльність пансіонату, важливо набути свій соціальний статус, чому сприяє створення груп за активністю та інтересами, програмно орієнтованих тренінгових груп, дискусійних гуртків, груп самопомоги та соціально-комунікативних.

Беручи участь в таких видах діяльності, людина посилює своє значення в новому оточенні безпосередньо в момент самовираження, привертаючи увагу інших до своєї проблеми, а також встановлюючи контакт з іншими людьми, які мають подібні проблеми. Отже, ми можемо стверджувати, що адаптованість людини похилого віку можна спостерігати в процесі включення її в певний вид діяльності.

За твердженням Т. Шибутані [10], поведінка людини похилого віку має бути спрямована:

- а) на оволодіння новими для неї типами поведінки, способом життя, міжособистісними відносинами тощо;
- б) на сприяння утвердженню соціальних змін, які виникли в процесі переїзду до геріатричного пансіонату;
- в) на намагання внести свої потенціальні творчі можливості в загальну справу перетворення соціального середовища на засадах нововведень у різних сферах життєдіяльності та ін.

Соціальний педагог робить акцент на здатності людини віднайти своє місце як в геріатричному пансіонаті, так і в існуючих неформальних групах.

Успішність адаптації в нових умовах прямо пов'язана з успішністю (швидкістю, обсягом, «точністю») оволодіння стереотипами нової групи.

Таким чином, урахування соціальними педагогами, які працюють в геріатричних пансіонатах особливостей міжособистісних стосунків, які існують між мешканцями пансіонатів уможливить когирівання своєї

професійної діяльності таким чином, щоб уникнути в новому соціальному середовищі стану дезадаптації мешканців пансіонату та досягнути стану адаптованості. Пріоритетною особливістю соціально-педагогічної адаптації в умовах геріатричного пансіонату залишається комунікативна сторона життєдіяльності. Усунути проблеми, знайти спосіб адекватної адаптації до тієї ситуації, в якій опинилася, літня людина, може в процесі спілкування з однолітками, які мають такі ж проблеми подібний життєвий досвід та стереотипи сприйняття. Важливим є й те, що група людей похилого віку неоднорідна за соціальним складом, життєвим досвідом, стереотипами та оцінювальними еталонами, а тому спілкування необхідно налагоджувати серед людей зі схожим соціальним статусом, спільними ціннісними орієнтаціями та установками. Розширення та поглиблення спілкування між мешканцями пансіонату є важливим в умовах геріатричного пансіонату, проте складність формування нових особистісних контактів пов'язана з тим, що в багатьох людей такого віку з'являються комунікативні труднощі, а це, у свою чергу, ускладнює процес адаптації.

Література

1. **Абрамова Г. С.** Алгоритмы работы психолога со взрослыми : руководство практического психолога / Галина Сергеевна Абрамова– М. : Академический проект : Гаудеамус, 2003. – 224 с.
2. **Александрова М. Д.** Проблемы социальной и психологической геронтологии / Мария Даниловна Александрова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та., 1974. – 136 с.
3. **Анциферова Л. И.** Новые стадии поздней жизни: Время теплой осени или суровой весны / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1994 – Т.15. – №3. — С. 99 – 105.
4. **Дементьева Н. Ф.** Методологические аспекты социально-психологической адаптации лиц пожилого возраста в стационарных учреждениях социального обслуживания / Н. Ф. Дементьева // Психология зрелости и старения. – 1998. – №2. – С.21-28.

5. **Котова Л. А.** О психической адаптации пожилых больных при поступлении в психиатрический стационар / Л. А. Котова // Образование психиатрии и медицинская психология. – 1993 –№1.– С. 89– 91.
6. **Краснова О. В.** Исследование идентификации пожилых людей с помощью методики М. Куна «Кто Я?» / О. В. Краснова // Психология зрелости и старения. – 1997. – №1– С. 68–84.
7. **Воронина О. А.** Внутриличностный конфликт и социально-психологическая работа с ним в условиях дома-интерната для престарелых / О.А. Воронина // Психология зрелости и старения. – 1999. – №2.– С. 22–26.
8. **Ericson E.H.** The problem of ego identity and the life cycle: Selected papers. Psychological Issues Monograph, No 1. – L., 1959.
9. **Страшникова К. А.** Социально-психологическая помощь и поддержка в культурной среде / К. А. Страшникова, М. М. Тульчинский // Психологическая помощь и поддержка в клубе пожилых людей (с пограничными нервно-психическим расстройствами). М. : Фолиум, 1996. – С. 14–17.
10. **Шибутани Т.** Социальная психология / Шибутани Тамотсу : [сокр пер. с нем. В. Б. Ольшанського]. – М. : Прогрес, 1969. – 536 с.

Коленіченко Т.І. Особливості міжособистісної взаємодії між людьми похилого віку в умовах геріатричного пансіонату

У статті проаналізовано міжособистісні стосунки між мешканцями пансіонату; з'ясовано наявність конфліктів між людьми похилого віку, які мешкають в геріатричному пансіонаті; визначено та обґрунтовано роботу соціального педагога щодо усунення міжособистісних конфліктів між мешканцями пансіонату.

Ключові слова: міжособистісні стосунки, люди похилого віку, геріатричний пансіонат.

Колениченко Т.И. Особенности межличностных отношений между людьми пожилого возраста в условиях гериатрического пансионата

В статье представлено анализ межличностных отношений между жителями пансионата; выявлено наличие конфликтов между людьми пожилого возраста; очерчено

работу социального педагога, которая направлена на предотвращение межличностных конфликтов между жителями пансионата.

Kolenichenko T.I. Peculiarities of interpersonal interaction among elderly age people in the conditions of the geriatric hotel.

Interpersonal relations among people who live in the geriatric hotel have been analyzed in the article; existing of the conflicts among elderly age people who live in the geriatric hotel has been found out; the work of the social teacher as for taking away interpersonal conflicts among people who live in such geriatric hotel has been identified and motivated. Key words: interpersonal relations, elderly age people, geriatric hotel.